

Katarzyna Sadowska

ORCID: 0000-0002-3150-8304

NIEFORMALNA EDUKACJA DOROSŁYCH DLA DOBRA DZIECKA NA PRZYKŁADZIE SPOŁECZNOŚCI POZNAŃSKICH „ŁEJERÓW”

Słowa kluczowe: nieformalna edukacja dorosłych, dziecko w centrum, partycypacja społeczna, poznańska pedagogika „łejerska”, sztuka w edukacji.

Streszczenie: Celem niniejszego opracowania jest ukazanie wybranych problemów nieformalnej edukacji dorosłych na przykładzie istniejącej już niemalże 50 lat poznańskiej pedagogiki „łejerskiej” skoncentrowanej na potrzebach dziecka. Za edukację nieformalną dorosłych przyjmuje się proces uczenia się osób dorosłych dokonujący się przede wszystkim w sposób nieformalny i przebiegający w naturalnych warunkach ich codziennej aktywności. Wśród technik badawczych zastosowanych w procesie odpowiedzi na pytanie badawcze: „Jak przebiega nieformalna edukacja dorosłych w aspekcie uwrażliwienia ich na potrzeby dziecka (na przykładzie «łejerskiej» pedagogiki i «łejerskiej» społeczności)?”, posłużono się analizą źródeł zastanych (opracowań, komunikatów prasowych, materiałów prywatnych Jerzego Hamerskiego oraz stron internetowych powiązanych z „Łejerami”) i źródeł wywołanych, w tym wywiadów przeprowadzonych w roku szkolnym 2023/ 2024 przez autorkę z Jerzym Hamerskim – założycielem „Łejerów”. Zastosowano ponadto obserwację uczestniczącą – autorka w roku szkolnym 2023/2024 brała udział w wydarzeniach społeczności Szkoły Podstawowej nr 83 w Poznaniu. Badania umiejscowione zostały w paradygmacie badań jakościowych. Pedagodzy „łejerscy” od początku swojej działalności wpisują się w koncepcję „nowego dziecka”, akcentując na każdym kroku postulat poznawania dzieciństwa i dziecka poprzez zrozumienie dziecięcej percepcji świata. Celem pedagogów „łejerskich” jest więc nie tylko upowszechnianie konstruktu „nowego dziecka”, ale i edukacja dorosłych osób w zakresie potrzeb, możliwości i problemów nurtujących młodych ludzi.

Wprowadzenie

Poznański teatr szkolny „Łejery”, tak jak i cała historia związana z pedagogiką „łejerską”, powstały w 1975 roku jako Harcerska Drużyna Artystyczna (Hamerski, 1982, s. 7–11), ewoluując następnie w dziecięce i młodzieżowe grupy teatralne, które określone zostały przez założycieli – Jerzego Hamerskiego

i Elżbietę Drygas – mianem dziecięcych teatrów gromadnych. W 1990 roku grupy teatralne przekształcono w Szkołę Podstawową „Łejery” o profilu teatralnym. Celem pedagogów „łejerskich” nie jest jednak przygotowanie aktorów, lecz wykorzystanie teatru i wychowania przez sztukę do wspomagania wszechstronnego rozwoju dzieci (Sadowska, 2024). W ostatnich latach w pedagogice „łejerskiej” coraz częściej, przede wszystkim za sprawą nauczycielek teatru – Elżbiety Drygas i Anny Zawadzkiej – pojawia się także tzw. teatr partycypacyjny, który wpisuje się w idee współczesnego dyskursu o dziecku, stanowi bowiem wyjątkowy środek budowania kapitału społecznego (Niziołek, 2016; 2020). Teatr daje dzieciom możliwość przemawiania w sprawach istotnych (Ferrell, Levstek, Banerjee, 2023), a wypowiedzi kierowane są w stronę dorosłej publiczności.

Pedagodzy „łejerscy” od początku swojej działalności wpisują się w koncepcję „nowego dziecka” (Jarosz, 2019, s. 32), akcentując bowiem na każdym kroku „konieczność rekonstrukcji i redefinicji dzieciństwa i jego kultury, z wyraźnym postulatem, by poznawać dzieciństwo przez wchodzenie w świat dzieci «ich oczami», przez analizowanie relacji dziecka o sobie i o świecie” (Jarosz, 2019, s. 32). W „Łejerach” zwraca się także uwagę na równoległe toczący się dyskurs dotyczący „sytuacji dzieci jako osób i grupy dyskryminowanej społecznie” (Jarosz, 2019, s. 32).

Założenia metodologiczne badań

Celem badawczym niniejszego opracowania jest ukazanie wybranych problemów nieformalnej edukacji dorosłych (Scribner, Cole, 1973; Malewski, 2001, 2006) na przykładzie pedagogiki „łejerskiej” skoncentrowanej na potrzebach dziecka. Za edukację nieformalną dorosłych przyjmuje się proces uczenia się osób dorosłych dokonujący się przede wszystkim w sposób nieformalny i przebiegający „w naturalnych warunkach ich powszedniej aktywności” (Wiza, 2015, s. 49). W tego typu procesie uczenia się „każdy zdobywa wiedzę i umiejętności na podstawie codziennych doświadczeń oraz wpływu swojego otoczenia” (Wiza, 2015, s. 49). Edukacja nieformalna, odbywając się „poza klasycznymi instytucjami edukacyjnymi staje się czuła na zmiany dokonujące się w świecie. Reaguje ona znacznie szybciej na problemy i wyzwania współczesności niż edukacja formalna, wykorzystuje doświadczenia ludzi dorosłych, co ułatwia przezwyciężanie trudności życiowych i sprzyja ich rozwojowi osobistemu” (Wiza, 2015, s. 49).

Problem główny, który autorka sformułowała na potrzeby realizowanych badań, wyrażał się w pytaniu o treści: jak przebiega nieformalna edukacja dorosłych w aspekcie uwrażliwienia ich na potrzeby dziecka (na przykładzie „łejerskiej” pedagogiki i „łejerskiej” społeczności)? Wśród problemów szczegółowych, na które poszukiwano odpowiedzi, autorka wyszczególniła następujące:

- na czym polega pedagogika „łejerska”?
- poprzez jakie okolicznościowe i codzienne formy dokonuje się nieformalna edukacja dorosłych dla dobra dziecka w „łejerskiej” szkole?

- jakie treści edukacyjne dla dorosłych pojawiają się w repertuarze artystycznym „Łejerów”?

Wśród technik badawczych zastosowanych w procesie odpowiedzi na zaznaczone wyżej pytania badawcze zastosowano analizę źródeł zastanych (opracowań, komunikatów prasowych, materiałów prywatnych Jerzego Hamerskiego oraz stron internetowych powiązanych z „Łejerami”) i źródeł wywołanych, w tym wywiadów realizowanych w roku szkolnym 2023/ 2024 przez autorkę z Jerzym Hamerskim – założycielem „Łejerów”. Analiza źródeł polegała na uporządkowaniu i interpretacji zawartych w nich treści pod kątem ustalonego problemu badawczego¹. Zastosowano ponadto obserwację uczestniczącą, jawną i bezpośrednią – autorka w roku szkolnym 2023/2024 brała udział w wydarzeniach społeczności Szkoły Podstawowej nr 83 w Poznaniu, w tym przede wszystkim w: lekcjach, zebraniach z rodzicami, imprezach okolicznościowych, spektaklach oraz uroczystościach szkolnych, uczestniczyła także w sytuacjach pobytu dzieci na przerwach, świetlicy oraz w szkolnym ogrodzie. Obserwacja, postrzegana przez autorkę jako proces celowego i planowego spostrzegania w celu zgromadzenia informacji o danym zjawisku i fakcie, polegała m.in. na analizie sposobu komunikacji pomiędzy dorosłymi a dziećmi oraz ich rodzicami, na analizie propozycji repertuaru artystycznego prezentowanego rodzicom, szczególnie pod kątem zawartych w nim idei praw i potrzeb dziecka, ponadto, w trakcie obserwacji, autorka zwracała uwagę na szeroko pojętą kulturę szkoły obejmującą całokształt idei, poglądów, zasad i praktyk szkoły, które w jawny lub ukryty sposób oddziałują na rozwój osób i podstaw społecznych, zarówno w czasoprzestrzeni szkoły jak i w jej bezpośrednim i pośrednim otoczeniu.

Badania umiejscowione zostały w paradygmacie badań jakościowych, a na realizowaną strukturę badania składały się cztery etapy: gromadzenie danych empirycznych, wgląd w dane, interpretacja wyników, sporządzenie raportu z badań (Malewski, 2017, s. 111). Przejście „od jednego do kolejnego etapu” (Malewski, 2017, s. 111) dokonało się „za pośrednictwem trzech procesów. Są to: 1) refleksyjność, 2) teoretyzowanie i 3) narracyjność” (Malewski, 2017, s. 111).

Jerzego Hamerskiego pedagogika „łejerska” – kluczowe założenia

Pedagogikę „łejerską” stworzył, w oparciu o swoje doświadczenie, wiedzę, umiejętności oraz determinację, Jerzy Hamerski, któremu od roku 1986 towarzyszy Elżbieta Drygas. W pedagogice tej nie ma relacji władzy pomiędzy dorosłym a dzieckiem, nie buduje się dystansu społecznego poprzez stosowanie form powszechnych w tradycyjnych szkołach. Partnerstwo dostrzec można już na poziomie komunikacji interpersonalnej, bowiem cała społeczność „łejerska” to „druhowie” i „druhny”. W „łejerskiej” pedagogice postawa protekcji, tak

¹ Na potrzeby prowadzonych badań posłużono się treściową analizą dokumentów, która polegała na interpretacji zawartych w nich treści.

charakterystyczna dla wielu polskich szkół, ustępuje partycypacji. Zwracanie się przez dzieci i przez współpracujących ze sobą w opisywanej społeczności dorosłych w formie: „druhu”, „druhno” jest pomysłem Jerzego Hamerskiego, który tę formę językową zapożyczył z harcerstwa (głównie z doświadczeń zaczerpniętych z „Makusynów” Zbigniewa Czarnucha), które w sposób szczególny zainspirowało go do tworzenia fundamentów pedagogiki „łejerskiej” (Czarnuch, 1969, 1972; Hamerski, 1981a, 1981b, 1982).

Druh Jerzy przez 50 lat edukował i wspierał w rozwoju rzesze dzieci i młodzieży, a jego idee pedagogiczne nawiązywały do koncepcji nowego wychowania, w szczególności do korczakowskiego prawa dziecka do szacunku oraz założeń edukacji przez sztukę. Hamerski czerpał także z dorobku Heliodora Muszyńskiego, którego do dziś nazywa swoim mistrzem. Z koncepcji H. Muszyńskiego (2022) wywodzi się „łejerska” idea wychowania postrzeganego jako przygotowanie dzieci do aktywnego i twórczego udziału w życiu społecznym, edukowanie ich w obszarze odpowiedzialności za społeczeństwo, w jakim żyją, i dążenie ku lepszej przyszłości (Szalkiewicz, 2016; Strykowski, 2002). Jednocześnie Druh Jerzy od zawsze akcentował, iż w procesie socjalizacji nie można pomijać dbałości o rozwój jednostki, która jako niepowtarzalna wnosi w społeczność szczególną wartość².

O szkole, którą udało się stworzyć Elżbiecie i Jerzemu, Filip Czekala (2016, s. 329) pisze, iż jest to jedyna w Polsce szkoła z budynkiem teatru, który powstał przy niej w 2013 roku. Autor zaznacza: „Łejery to nie jest zwykła szkoła. Dzieci oprócz normalnych lekcji, mają dodatkowo zajęcia teatralne, a każdy rok ich pracy podsumowuje przedstawienie dyplomowe” (Czekala, 2016, s. 330). Szkołę wyróżnia jednak nie tylko edukacja poprzez sztukę, ale także panująca w placówce demokracja. Szkoła jest państwem – „Małą Republiką Łejerską”, dla której wspólnie z uczniami i rodzicami stworzono konstytucję (Czekala, 2016, s. 330). „Łejerscy” pedagodzy podejmują szereg starań, by idee szacunku do dziecka przekazywać rodzicom, nauczycielom oraz dorosłym, którzy są odbiorcami „łejerskich” przedsięwzięć artystycznych.

Okolicznościowe i codzienne formy edukacji rodziców – „rodzina idzie do szkoły”³

W Szkole Podstawowej nr 83 im. Emilii Waśniowskiej w Poznaniu zwraca się szczególną uwagę na budowanie autentycznych relacji z rodzicami uczniów. Bycie „łejerskim” rodzicem oznacza stopniowe nasiąkanie ideą, czyli stawanie się wrażliwym na percepcję świata przez dziecko „Łejerem”. Owa współpraca z rodzicami to swoiste współlistnienie, które dokonuje się przy okazji różnych sytuacji

² Informacje pozyskane przez autorkę od Jerzego Hamerskiego podczas wywiadów realizowanych w roku szkolnym 2023/2024.

³ Cytat pochodzi z tekstu Eleni Tzoka Steckiej (2016). Rodzina idzie do szkoły. W: *U Łejerów*. Poznań: Publikacja okolicznościowa z okazji 40 – lecia Łejerów, strony nienumerowane.

codziennych i okolicznościowych, które na stałe wpisane są w kalendarium roku szkolnego. Rodzice partycypują w sprawach szkoły i kreują jej przestrzeń fizyczną i społeczną.

Jak w każdej szkole, także i w Szkole Podstawowej im. Emilii Waśniowskiej nr 83 w Poznaniu, rodzice wraz z nauczycielami spotykają się podczas zebrań, jednak każde z nich jest postrzegane jako szczególna okazja do współpracy międzyludzkiej. Zebrania przygotowywane są zarówno przez wychowawców⁴, przez dzieci, jak i rodziców. Przestrzeń klasy zostaje przearanżowana w taki sposób, by rodzice mieli poczucie spotkania w nieformalnej grupie przyjaciół (ustawienie miejsc siedzących „w kręgu”). Podczas zebrań odbywa się poczęstunek – ten zapewniają najczęściej rodzice. Opisywane spotkania pozbawione są pouczeń, nakazów, mają atmosferę dialogu, a ewentualne „problemy klasowe” omawiane są w taki sposób, by nie naruszać ani godności dzieci, ani ich rodziców, by nie akcentować problemów, lecz by ustalić sposoby wsparcia w procesie konstruowania przyjaznej przestrzeni społecznej. Zebraniom przewodniczą wprawdzie wychowawcy, jednak nie narzucają oni rozwiązań ani nie wydadzą opinii⁵.

Rodzice uczą się zatem funkcjonowania w grupie przypadkowo powiązanych ze sobą osób, które, niezależnie od pełnionych ról społecznych, traktowane są przez wychowawców w ten sam sposób – w percepcji „łejerskich” pedagogów rodzice są kluczowymi uczestnikami procesu edukacji dzieci.

Rodzice przygotowują także szereg imprez szkolnych, z których żadna nie przypomina, jak to określa Jerzy Hamerski, „nudnej «kuczi»” (Hamerski, 2011). I tak np. rodzice aktywnie partycypują w przygotowaniu przestrzeni fizycznej sal, korytarzy, czyniąc to podczas nieobecności dzieci w szkole (np. w nocy). Celem społeczności dorosłych jest sprawienie dzieciom niespodzianki, przeobrażenie przestrzeni szkoły w miejsce wydarzeń przypominające plan filmowy lub scenografię teatralną, bowiem dzięki takiemu przedsięwzięciu dziecku dostarczane są niezapomniane wrażenia.

Do wydarzeń, w które włączają się rodzice, należą m.in. takie jak: wolontariat, „Dzień Rodziny”, „Nocowanka”, „Dzionki Szalone”, podczas których szkoła zmienia się np. w dżunglę, w fabrykę czekolady, w krainę snów itp. Rodzice partycypują ponadto podczas wydarzeń związanych z występami scenicznymi dzieci, klasowymi i szkolnymi imprezami z okazji różnorodnych świąt, w tym Bożego Narodzenia, Dnia Dziecka, Dnia Nauczyciela itp. Imprezy mają zawsze charakter „performance” – nie opierają się na sztywnych ramach i recytowanych bez emocji tekstach. Artystami są wszyscy uczestnicy wydarzenia, a scenografia nie jest wytworem przeznaczonym do podziwiania, ale do wspólnej zabawy lub

⁴ Każda klasa szkolna ma dwóch wychowawców.

⁵ Najczęściej przekazują ważne informacje, zapytują rodziców o ich zdanie w omawianym obszarze, wsłuchują się w głos rodziców, proponują dodatkowe spotkania, rozmowy, umawiają np. rodziców zwaśnionych dzieci na wspólne spotkania o charakterze mediacyjnym.

wspólnego przebywania. W toku uczestnictwa w wydarzeniu dokonuje się „zanurzenie” w określonym temacie.

Rodzice zapraszani są także na różnorodne warsztaty, podejmują wyzwania związane z szyciem, gotowaniem, a wytwory przez nich przygotowane są z reguły przedmiotem zbiorów pieniężnych na rzecz wolontariatu. „Łejery” wybudowały szkołę w Tanzanii (<https://lejery.pl/2023/04/04/lejery-w-afryce/>), opiekują się uczniami z Madagaskaru, wspierają ofiary losowych wydarzeń, osoby chore, potrzebujące, od lat towarzyszą Wielkiej Orkiestrze Świątecznej Pomocy. Rodzice nie tylko włączają się aktywnie w proponowane przez „łejerskich” pedagogów inicjatywy pomocowe, ale także sami bywają pomysłodawcami wydarzeń.

O opisaney wyżej edukacji dorosłych w obszarze percepcji świata przez dziecko pisze m.in. Eleni – polska artystka greckiego pochodzenia – która poznała „Łejery” będąc mamą. W tekście pt.: *Rodzina idzie do szkoły* Eleni Tzoka Stecka wspomina, iż kiedy przekraczała wraz z „córeczką drzwi szkoły Łejery”, a nad drzwiami witał ją „radosny napis «Dzieńdoberek»”, nie wiedziała, „że właśnie z tą chwilą zaczęła uczęszczać do szkoły cała [...] rodzina” (Tzoka-Stecka, 2016). Eleni wspomina także „Łejery” jako przestrzeń, w której ona wraz z rodziną nauczyła się „że można kreatywnie i radośnie spędzać wspólnie czas, robiąc proste, a jednocześnie magiczne rzeczy, takie jak wspólne śpiewanie, słuchanie poezji czy też gotowanie” (Tzoka-Stecka, 2016). Autorka wyznaje, że „Łejery” są dla niej „źródłem pięknych relacji i prawdziwych przyjaźni, które przetrwały czas wspólnej edukacji”, a także „przyjaznym środowiskiem, w którym każdy miał szansę mieć wpływ na bieg wydarzeń” (Tzoka-Stecka, 2016).

O takiej „lekcji” dla dorosłych pisze także m.in. Stanisław Keck, ojciec dwóch „łejerskich” córek (Keck, 2016). Autor przyznaje, że bardzo aktywnie uczestniczył w życiu „Łejerów” i wyjaśnia:

Byłem jedną z osób, które podczas wizyty w Holandii wybierały budynek przywieziony później do Polski. Własnymi rękami go rozbierałem, a potem już w Polsce, byłem szefem zespołu budującego szkołę w miejscu, w którym stoi do dziś (Keck, 2016).

Autor dzieli się przemyśleniami związanymi z możliwością uczestniczenia i współtworzenia programu Szkoły Podstawowej na cytadeli. Wspomina:

Możliwość uczestniczenia, a momentami współtworzenia tego programu, to olbrzymia satysfakcja dla wszystkich. Będąc łejerskim rodzicem obserwowałem szczęśliwe dzieci pochłonięte wcielaniem w życie kolejnych wyzwań (Keck, 2016).

Autor zaznacza także, że zarówno on, jak i inni rodzice, dostrzegając efekty pracy dydaktyczno-artystycznej, „dawali się porwać tej sile entuzjazmu i z wielkim zapałem włączali się we wszystkie działania, pomagając – każdy w miarę swoich możliwości – w stwarzaniu jak najlepszych warunków do rozwoju tej łejerskiej idei” (Keck, 2016).

„Łejerską” partycypację i edukację dorosłych w zakresie wrażliwości na potrzeby dziecka dostrzega także Lidia Wollman, pedagog Uniwersytetu Śląskiego z Katowic, współautorka *Naszego Elementarza*. Autorka uważa, iż:

Łejery to najlepsze miejsce pod Słońcem dla edukacji, rozwoju i wychowania dzieci i młodzieży. To miejsce magiczne, bo wyrosło z ideałów charyzmatycznych twórców: Jurka Hamerskiego i Eli Drygas. Dlatego to miejsce PRAWDZIWE, szkoła, w której każdy znajduje swój ciepły kąt, wrażliwego wychowawcę zwanego druhem bądź druwną, którzy nie liczą swego czasu poświęcanego dzieciom. To cudowna atmosfera szkoły, w której od progu czujesz się jak najważniejszy i oczekiwany gość (Wollman, 2016).

Pedagożka wspomina o przyjaznym, ciepłym, nietuzinkowym i niezwykłym wystroju szkoły, a także o wysiłkach pracujących w niej ludzi „o otwartych sercach i twarzach pełnych uśmiechu”, dostrzega, że nie byłoby takiej możliwości „bez solidnych fundamentów i ducha dwojga druhów założycieli”, bowiem to ich marzenia „o innej, lepszej szkole, o partnerskim, harcerskim wykuwaniu charakterów, poparte niegasnącą pasją i miłością do ludzi realizują się poprzez innych, biorących z nich przykład” (Wollman, 2016). L. Wollman (2016) przekonuje także, iż „Łejery” „są prawdziwą wspólnotą – dzieci, wychowawców i rodziców, w której każdy jest ważny i każdy ma te same prawa”.

Edukacja dorosłych przez sztukę dziecka (wybrane przykłady)

Dzięki koncepcji E. Drygas i J. Hamerskiego teatr „Łejerów” to teatr współtworzony przez dziecko i teatr, w którym dziecko może zabrać głos w istotnych dla świata kwestiach. O tych istotnych kwestiach uczniowie Szkoły Podstawowej nr 83 w Poznaniu opowiadają na scenach polskich i zagranicznych.

Wieloletnia współpraca „Łejerów” z poznańskim oddziałem Komitetu Ochrony Praw Dziecka i Rzecznikiem Praw Dziecka RP zaowocowała dwoma spektaklami: widowiskiem multimedialnym pt. *Dzieci też mają głos* i poruszającym problematykę praw dziecka spektaklem: *Masz prawo do swych praw*.

Zrealizowane w 1994 roku widowisko pt. *Dzieci też mają głos* przygotowane było na I Festiwal Teatrów dla Dzieci i Młodzieży „Korczak dzisiaj” (Klimek, 2013)⁶.

Widowisko *Masz prawo do swych praw* jest wypowiedzią młodego pokolenia na temat łamania praw dziecka przez dorosłych. Teatr Szkolny „Łejery” prezentował ów spektakl we Francji, Niemczech, Holandii i na Ukrainie. Scenariusz i reżyseria są dziełem Elżbiety Drygas i Jerzego Hamerskiego, scenografię zaprojektował Jacek Zagajewski, zaś muzykę skomponowali: Mariusz Matuszewski, Robert

⁶ W kolejnych latach zespół realizował teledyski nawiązujące do praw dziecka z okazji Światowego Dnia Dziecka. W 1995 roku jeden z nich – teledysk *Jak to jest* – został nominowany do nagrody Emmy.

Łuczak, Grzegorz Tomczak. Teksty piosenek napisali: Wanda Chotomska, Emilia Waśniowska, Ewa Lipska, Grzegorz Tomczak (<https://www.facebook.com/events/scena-wsp%C3%B3lna/masz-prawo-do-swych-praw/215451422126422/>). *Masz prawo do swych praw* to widowisko, na które składają się teledyski nagrane przez „lejerskie” dzieci, a które przeplatane są aktorskimi scenkami oraz piosenkami:

Zarówno filmy, jak i utwory muzyczne „niosą mocne przesłanie, są głosem dzieci w sprawie dzieci” (Klimek, 2013).

Scenki, które są kanwą widowiska, tworzone były przez dzieci podczas zajęć z dramy prowadzonych przez Elżbietę Drygas, są zatem autentycznym „głosem” dzieci.

Jak pisała Elżbieta Podolska (2011):

Widowisko jest znakomicie zrealizowane – wykorzystuje bardzo proste, ale różnorodne środki przekazu, od piosenki, poprzez teledysk, światło. Niewielka dekoracja: piaskownica i skrzynka na listy-skargi, jakie dzieci wysyłają do Janusza Korczaka, który walczył o ich prawa i za nich oddał życie.

Wspomniane już teledyski ukazują bardzo delikatne kwestie: przemoc w rodzinie, samotność dzieci, ich zagubienie w obliczu rozstania rodziców. „Pokazują w prosty sposób to, co dla dzieci jest ważne, a o czym świat dorosłych nie zawsze pamięta: pełna rodzina, czas spędzany wspólnie...” (Klimek, 2013). Co ważne, „spektakl wchodzi też w problemy globalne – upomina się o los najmłodszych ofiar konfliktów zbrojnych, wykluczenia, odrzucenia z powodu innego koloru skóry czy narodowości. Każdy film kończy wybrany postulat z Deklaracji Praw Dziecka” (Klimek, 2013). *Masz prawo do swych praw* to swoisty manifest – „głośny i poruszający, tym bardziej, że o prawa dzieci upominają się w nim same dzieci. Swoimi słowami opowiadają o świecie dorosłych. O sobie w tym świecie” (Klimek, 2013).

Nowa, poszerzona wersja tego spektaklu uatrakcyjniła także spotkania Europejskich Rzeczników Praw Dziecka. Okazją do wyjazdu była polska prezydencja w Unii Europejskiej, a Teatr „Lejery” był jedynym zespołem z Polski zaproszonym do udziału w tym wydarzeniu⁷. Jerzy Hamerski zaznacza także, iż spektakl nie jest tak naprawdę przeznaczony dla dzieci, lecz dla rodziców i wychowawców⁸.

O spektaklu Druhnna Ela Drygas mówi:

Nie wiem, ile razy graliśmy ten spektakl [...] Nie jestem w stanie policzyć. Ale mam takie jedno, wielkie marzenie – by móc go już nie grać. By wszędzie na świecie przestrzegane były prawa dziecka, by nigdzie dzieciom nie działa się krzywda (Klimek, 2013).

⁷ Informacje pozyskane od Jerzego Hamerskiego.

⁸ Informacje pozyskane od Jerzego Hamerskiego.

W piosence *Masz prawo do swych praw* dziecięce, „«słabe» głosy śpiewają o prawach dziecka: do prywatności, ochrony przed wyzyskiem (także seksualnym), ochrony przed dyskryminacją i wielu, wielu innych. Łeberskie dzieci w krótkim protest-songu wyrażają swój sprzeciw wobec łamaniu tych praw [...]” (<https://podsluchaj.wordpress.com/2015/12/19/o-laboga-to-lejery/>). Piosenka ta, podobnie jak same „Łejery”, nawiązuje do idei pedagogiki korczakowskiej.

Wobec „łejerskich” piosenek „trudno przejść obojętnie. One nie są wygodne, nie opowiadają o idealnym dzieciństwie, o dobrym, utopijnym świecie, w którym każdy szanuje swoje i cudze życie” (<https://podsluchaj.wordpress.com/2015/12/19/o-laboga-to-lejery/>). Teksty piosenek „wiercą dziurę w brzuchu i zachęcają do przemyśleń oraz rozmowy” (<https://podsluchaj.wordpress.com/2015/12/19/o-laboga-to-lejery/>), np.:

W piaskownicy ten ma rację kto mocniejsze pięści ma
w domu słabe dzieci głosy tłumi wciąż dorosły bas.
Ktoś przeczytał moje listy, ktoś w kieszeniach szperał mi,
ktoś wertował mój pamiętnik, to nie tak powinno być!!!
[...]
Na ulicy ten kto większy może zawsze dopaść mnie,
i wyłudzić garść pieniędzy nie – obronię sama się.
Kiedy idę do szpitala, bo tam muszę leczyć się,
ktoś zabrania mojej mamie ze mną być, choć pragnę jej.
Moi starzy mają biznes, wyjeżdżają w siną dal,
nikt nie pyta co ja czuję, oni w oczach mają szmal.
Z jakich racji mnie dotyka jakiś wujek, starszy gość,
inny prochy ci podsunie, gdy już masz wszystkiego dość!!!
Masz prawo do swych praw, bo jesteś jednym z nas, masz prawo iść pod wiatr, inaczej
widzieć świat...⁹.

W piosenkach poruszane są także problemy codzienności dzieci, np. braku czasu współczesnych rodziców na rozmowę i wspólną zabawę z dziećmi, którymi, jak przekonują uczniowie „Łejerów”, bywa się tylko raz:

W poniedziałek mama długo była w pracy, a we wtorek tata ważne sprawy miał.
W środę przyszedł do nas wujek Bonifacy, w czwartek tata miał dzień wolny a więc spał.
W piątek mama wyjechała z delegacją, tata został ale ważne sprawy miał,
więc w sobotę wszyscy razem przed kolacją, zaśpiewaliśmy rodzicom z całych sił!
Dziećmi jesteśmy tylko raz i nie będzie już drugiego razu, więc warto dla nas znaleźć
czas by nie było straconego czasu,
praca jest ważna lecz się da pogodzić pracę z nami, bądźcie nam zawsze nie tylko
w snach ukochanymi, ukochanymi, ukochanymi rodzicami! [...] ¹⁰.

⁹ *Masz prawo do swych praw*, tekst piosenki pozyskany od Jerzego Hamerskiego.

¹⁰ *Dziećmi jesteśmy tylko raz*, tekst piosenki pozyskany od Jerzego Hamerskiego.

Warto także przypomnieć za Elżbietą Podolską (2013), iż „rzadko kiedy polskie teatry podejmują temat praw dziecka: wykorzystywania, bicia, porzucenia, głodu i zabijania. To bardzo niepopularne sprawy”. Autorka docenia, iż:

Poznański teatr szkolny „Łejery” od wielu lat ma jednak odwagę mówić o tych najbardziej ukrywanych. I właśnie dlatego został jako jedyny z Polski zaproszony w środę do Warszawy, by pokazać tam widowisko „Mam prawo do swych praw” 56 rzecznikom praw dziecka (nie tylko z krajów Unii Europejskiej, ale także ze świata) (Podolska, 2013).

Spektakl wyraża przesłanie wychowawcze szkoły „łejerskiej”:

„Całkowita równość, demokracja i umiejętność mówienia «nie»” – bowiem to posag „kolejnych pokoleń” wychowywanych przez Elżbietę i Jerzego (Jarmuż, Sklepik, 2016).

Innym projektem teatralnym opowiadającym o sprawach ważnych we współczesnym świecie jest *Zielona Akademia Pana Łejera* – widowisko o ekologii realizowane przez „Teatrzyk Piosenny Łejery”, w którym ideą przewodnią jest hasło: „Chcemy jeszcze głośniej krzyknąć: Dzieciaki do dorosłych wołają SOS! SOS! SOS!!!” (<https://lejery.pl/2022/09/08/zielona-akademia-pana-lejera/>).

Kanwą widowiska są piosenki Wandy Chotomskiej, które niemalże 30 lat temu „Łejery” nagrały na kasetę jako album pt. *Malujemy wiatr*, „a które dziś, w obliczu katastrofalnych dla Ziemi zmian klimatu, stały się tak bardzo aktualne” (<https://lejery.pl/2022/09/08/zielona-akademia-pana-lejera/>). Tekst tytułowej piosenki „Łejerów” opowiada o potencjale dzieci w procesie „naprawiania” świata przyrody:

Po betonie, po asfalcie idzie smutek w szarym palcie zakurczonym, zadymionym, pełnym łat.

A ja smutek stąd przegonię, a ja kredą na betonie namaluję, narysuję wiatr.

Zielony wiatr, zielony wiatr, przeleci się po niebie. W zielony świat, w zielony świat, zanieś mnie i ciebie...

W łąkę zmieni się podwórze, będą kwiaty bardzo duże, na kominach będzie pełno ptasich gniazd.

Bo się wszystkie zazielenią i w ogromny las zamienią, w poziomkowy, jagodowy las. Zielony wiatr...

Spojrzą ludzie zadziwieni: Kto to wszystko tak odmienił? A dozorca się uśmiechnie, bo już zgadł.

To ten chłopak spod siódmego, co tu wczoraj latał z kredą i malował na podwórku wiatr.

Zielony wiatr... (<https://lejery.pl/2022/09/08/zielona-akademia-pana-lejera/>).

Zielona Akademia Pana Łejera to godzinny spektakl, w którym uczniowie Szkoły Podstawowej nr 83 w Poznaniu opowiadają nie tylko dzieciom, ale i dorosłym o konieczności zadbania o planetę. W przedsięwzięciu udział biorą: „Teatrzyk

Piosenny Łejery”, „Pani Łejerska” – Natalia Trafankowska, Pan „Łejer” – Andrzej Hamerski, zaś opracowanie muzyczne przygotowane zostało przez Stanisława Pawlaka. Scenariusz do spektaklu napisał dla „Łejerów” Marcin Przewoźniak.

W związku ze spektaklem teatrzyk Jerzego Hamerskiego i Elżbiety Drygas, w 2022 roku, nagrał także teledyski oraz płytę, na której głównym przesłaniem stały się słowa dzieci zapisane przez Wandę Chotomską w utworze *Ptaki czekają na list*:

...Przepraszamy za te dymy i kominy, dorośniemy to porządek z tym zrobimy...¹¹.

Szczególnym utworem z przesłaniem do dorosłych osób jest *Dziewczynka z Andersena* nawiązująca do „Dziewczynki z zapalkami” Hansa Christiana Andersena, w której dziecięcy głos recytuje:

Była mała dziewczynka z dalekiego przedmieścia,
Pan Andersen powiedział nam o niej,
Sprzedawała zapalki, a nikt kupić ich nie chciał,
Wyciągała zmarzniete dłonie¹².

Refren śpiewany jest przez zespół dziecięcy:

A ludzie szli, a ludzie szli, do swoich ciepłych domów
I żaden z nich, i żaden z nich, tej małej nie dopomógł¹³.

W ostatnim powtórzeniu refrenu młodzi artyści, w związku z obojętnością osób mijających zmarzniętą dziewczynkę, domagają się odpowiedzi:

„Dlaczego nikt, dlaczego nikt nie zabrał jej do domu / Dlaczego nikt, dlaczego nikt tej małej nie dopomógł?”¹⁴.

Kwestie związane z dziecięcą percepcją świata poruszane są także w „łejerskich” licznych realizacjach telewizyjnych, np. w cyklach: *Wylłącz telewizor*, *Śpiewanki rodzinne*, *List do profilera* oraz teledyskach, w tym np. *Marzeń dom*, *Masz prawo być inny*, *Odpowiedz im dorosły polityku*. Wszystkie, jak podkreśla Jerzy Hamerski, oprócz wartości artystycznych, niosą ważne przesłania wychowawcze, są jednak przede wszystkim adresowane do osób dorosłych¹⁵.

Podsumowanie

„Jerzy Hamerski zawsze marzył o szkole, do której aż chce się chodzić. W 1990 r. wraz z Elżbietą Drygas w Miejskim Domu Kultury nr 2 przy poznańskiej Cytadeli utworzył zerówkę szkoły o profilu teatralnym, ale z harcerskimi tradycjami (<https://archiwum.tvn24.pl/magazyn-tvn24/30/tvn24.pl/magazyn-tvn24/>

¹¹ Tekst piosenki pozyskany ze zbiorów Jerzego Hamerskiego.

¹² Tekst piosenki pozyskany ze zbiorów Jerzego Hamerskiego.

¹³ Tekst piosenki pozyskany ze zbiorów Jerzego Hamerskiego.

¹⁴ Tekst piosenki pozyskany ze zbiorów Jerzego Hamerskiego.

¹⁵ Informacje pozyskane od Jerzego Hamerskiego.

ta-szkola-ma-filie-na-madagaskarze-choc-prawo-nie-przewiduje-nawet-jej-istnienia,30,683.html). Szkołę, która mogłaby pomieścić więcej niż kilka roczników, przywieziono z Holandii na 13 tirach (Koral, 2016). „Scena Wspólna” szkoły i Centrum Sztuki Dziecka w Poznaniu oficjalnie otwarta została w 2013 roku, a tym samym „Łejery” zyskały autentyczny, profesjonalny teatr.

Marzenia Druha Jerzego przerodziły się w długotrwały projekt edukacyjny, dzięki któremu przez niemalże 50 lat szerzona jest wiedza o dziecięcym postrzeganiu świata. Dorośli nabywają wiedzę o problemach nurtujących dziecko przede wszystkim w warunkach naturalnych – w procesie towarzyszenia dzieciom i w ramach uczestnictwa w proponowanych przez „Łejery” okolicznościowych przedsięwzięciach artystycznych, co sprzyja procesowi refleksji oraz działaniu (Wiza, 2015, s. 49). Działalność „Łejerów” kierowana w stronę dorosłych jest o tyle istotna, że świat dziecka konstruują dorośli i bez ich udziału nie dokonają się pożądane zmiany. Zmiany te są konieczne, gdyż jak zauważa m.in. Krystyna Żuchelkowska:

[...] rodzice, wychowawcy, nauczyciele wiedzą najlepiej, co jest dla dziecka dobre, a co złe. Dlatego też wskazane jest podjęcie określonych działań edukacyjnych zmieniających postawy dorosłych wobec dzieci i ukazujących prawa najmłodszego człowieka w kontekście jego potrzeb i dobra (Żuchelkowska, 2018, s. 43).

„Łejery” działania takie z całą pewnością podejmują i udowadniają, że:

Sztuka dziecięca [...] może opowiadać o rzeczach trudnych, nawet dla dorosłych! O rzeczach ważnych i potrzebnych [...] Społeczność tworząca Łejery realizuje odważne i mądre projekty. Nie boi się dialogu, który coraz częściej staje się wartością o statusie zagrożonym (<https://podsluchaj.wordpress.com/2015/12/19/o-laboga-to-lejery/>).

Jednym z celów pedagogów „łejerskich” jest więc upowszechnianie konstruktu „nowego dziecka” i edukacja dorosłych osób w zakresie potrzeb, możliwości i problemów nurtujących dzieci.

Jak starano się wykazać w niniejszym opracowaniu, nieformalna edukacja dorosłych w obszarze ich uwrażliwiania na szeroko pojęte poszanowanie dziecka i dzieciństwa jest:

- istotnym komponentem pedagogiki „łejerskiej”, bowiem dziecko w pedagogice Jerzego Hamerskiego jest – jak mawia Druh Jurek – najważniejsze;
- odbywa się zarówno w trakcie wydarzeń okolicznościowych, jak i w trakcie sytuacji przygodnych – wynikających z bieżących wydarzeń, potrzeb i problemów zaobserwowanych przez pedagogów „łejerskich” w przestrzeni społecznej szkoły;
- jest stałym tematem „łejerskich” realizacji artystycznych.

Warto postulować, by przykład pedagogiki „łejerskiej” inspirował kolejne placówki edukacyjne.

Bibliografia:

Opracowania:

- Czekała, F. (2016). *Historie warte Poznania. Od PeWuKi i Baltony do kapitana Wrony*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Niziołek, K. (2016). Partycypacja i dialog jako demokratyczne praktyki artystyczne. W: G.D. Stunża, K. Stachura (red.), *Kultura od nowa. Badania – trendy – praktyka* (s. 28–38). Gdańsk: Instytut Kultury Miejskiej.
- Strykowski, W. (2002). Uniwersalność koncepcji pedagogicznych Profesora Heliodora Muszyńskiego. W: J. Sowa, E. Piotrowski, J. Rejman (red.), *Wychowanie. Profilaktyka. Resocjalizacja. W poszukiwaniu doskonalszych systemów w skali makro i mikro*, cz. 1 (s. 116–120). Rzeszów: Podkarpacki Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli.

Artykuły z wydawnictw ciągłych:

- Czarnuch, Z. (1972). O dobrej robocie – metodycznie. *Harcerstwo*, 1, s. 2–14.
- Czarnuch, Z. (1969). Wycieczki w siebie. *Harcerstwo*, 2, s. 23–30.
- Ferrell A., Levstek M., Banerjee R. (2023). “We Have a Voice. We Exist.”: Value of Basic Needs Satisfaction for Well-Being and Goal Development in Inclusive Theater Spaces for Young People. *The Journal of Creative Behavior*, t. 57, 4, s. 674–689.
- Hamerski, J. (1981b). Harcerska impreza w szkole jako forma ideowego wychowania, *Harcerstwo*, 2, s. 15–18.
- Hamerski, J. (1982). O harcerskiej drużynie artystycznej. *Harcerstwo*, 6, s. 7–11.
- Hamerski, J. (1981a). Otwartość w programie pracy wychowawczej. *Życie Szkoły*, 2, s. 23–28.
- Jarosz, E. (2019). Partycypacja społeczna dzieci – współczesna odsłona dyskursu; kontestacja i kontradycje wobec społecznej ekskluzji dzieci. *Kultura i Edukacja*, 1 (123), s. 27–44.
- Malewski, M. (2017). Badania jakościowe w naukach społecznych. O potrzebie metodologicznej wyobraźni. *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja*, t. 20, 4(80), s. 105–120.
- Niziołek, K. (2020). Przestrzeń możliwości. Teatr partycypacyjny jako środek budowania kapitału społecznego. *CIVITAS*, 25, s. 217–149.
- Malewski, M. (2001). Edukacja dorosłych w pojęciowym zgiełku. Próba rekonstrukcji zmieniającej się racjonalności andragogiki. *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja*, 2, s. 29–57.
- Malewski, M. (2006). W poszukiwaniu teorii uczenia się ludzi dorosłych. *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja*, 2, s. 23–51.
- Muszyński, H. (2022). Socjalizacja i wychowanie. W poszukiwaniu genezy wychowania (perspektywa ewolucyjna). *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja*, 2(22), s. 7–54.
- Sadowska, K. (2024). Teatr „Lejery” – edukacja przez sztukę na przykładzie działalności Szkoły Podstawowej nr 83 im. Emilii Waśniowskiej w Poznaniu (wybrane problemy). *Kultura i Edukacja*, 2(144), s. 93–114.
- Scribner S., Cole M. (1973). Cognitive Consequences of Formal and Informal Education, *Science*, t. 182, nr 4112, s. 553–559.
- Szałkiewicz, M. (2016). Problematyka wychowania w koncepcji pedagogicznej Heliodora Muszyńskiego. *Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy*, 21, s. 93–105.

- Wiza, A. (2015). Nieformalne obszary uczenia się dorosłych – edukacyjne konteksty podróżowania. *Dyskursy Młodych Andragogów*, 16, s. 47–58.
- Żuchelkowska, K. (2018). Prawa dziecka a dobro dziecka. *Nauczyciel i Szkoła*, 66, s. 31–44.

Źródła drukowane:

- Hamerski, J. (2011). Gotowe Scenariusze imprez szkolnych, czyli jak przygotować imprezę w szkole, aby nie była nudną „kuczią”. Poznań: Publicat.
- Keck, S. (2016). Na skrzydłach. W: *U Łejerów*. Poznań: Publikacja okolicznościowa z okazji 40-lecia Łejerów (strony nienumerowane).
- Tzoka Stecka, E. (2016). Rodzina idzie do szkoły. W: *U Łejerów*. Poznań: Publikacja okolicznościowa z okazji 40-lecia Łejerów (strony nienumerowane).
- Wollman, L. (2016). Miejsce PRAWDZIWE. W: *U Łejerów*. Poznań: Publikacja okolicznościowa z okazji 40 – lecia Łejerów (strony nienumerowane).

Źródła elektroniczne:

- <https://lejery.pl/2023/04/04/lejery-w-afryce/>, dostęp: 19 października 2024 r.
- <https://www.facebook.com/events/scena-wsp%C3%B3lna/masz-prawo-do-swych-praw/215451422126422/>, dostęp: 26 października 2024 r.
- Jarmuż, A., Sklepik, K. (2016). Łejery: Co by się nie działo, teatr musi grać!, *Głos Wielkopolski*, tekst z dnia 20 lutego, Łejery: Co by się nie działo, teatr musi grać! | Głos Wielkopolski (gloswielkopolski.pl), dostęp: 28 października 2024 r.
- Klimek, S. (2013). Dzieci w sprawie dzieci. Na Scenie Wspólnej, tekst z dnia 26 października. Kultura Poznań – Wydarzenia Kulturalne, Informacje i Aktualności | Poznan.pl, dostęp: 1 sierpnia 2024 r.
- Koral, D. (2016). To jedyna taka szkoła w naszym kraju. Dotarła do Poznania w 13 tirach, tekst z dnia 29 marca. Pobrane: <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/to-jedyna-taka-szkola-w-naszym-kraju-dotarla-do-poznania-w-13-tirach/d4p840>, dostęp: 27 października 2024 r.
- Podolska E. (2011). Łejery: Odważny spektakl o prawach dziecka, tekst z dnia 13 września. Łejery: Odważny spektakl o prawach dziecka [ZDJĘCIA] | Głos Wielkopolski (gloswielkopolski.pl), dostęp: 2 sierpnia 2024 r.
- Prolog & epilog – Szkoła Łejery (lejery.pl). Pobrane z: <https://lejery.pl/2022/10/27/4092/>, dostęp: 1 listopada 2024 r.
- Zielona Akademia Pana Łejera – Szkoła Łejery (lejery.pl). Pobrane z: <https://lejery.pl/2022/09/08/zielona-akademia-pana-lejera/>, dostęp: 28 lipca 2024 r.

Źródła wywołane:

Informacje pozyskane od Jerzego Hamerskiego podczas rozmów realizowanych w roku szkolnym 2023/2024.

Źródła z prywatnych zbiorów Jerzego Hamerskiego:

Teksty piosenek pozyskane ze zbiorów Jerzego Hamerskiego.

INFORMAL ADULT EDUCATION FOR THE GOOD OF THE CHILD ON THE EXAMPLE OF THE POZNAŃ 'LEJER' COMMUNITY

Keywords: Informal adult education, a child in the centre, social participation, Poznań 'Lejery' pedagogy, art in education.

Summary: This study aims to present selected problems of informal adult education on the example of the Poznań 'Lejery' pedagogy, which has existed for almost 50 years and is focused on the needs of the child. Informal adult education is the learning process of adults that takes place primarily informally and in the natural conditions of their everyday activity. Among the research techniques used in the process of answering the research question: "How does informal adult education proceed in terms of sensitizing them to the needs of children (on the example of 'Lejery' pedagogy and 'Lejery' community)?" an analysis of existing sources was used (studies, press releases, private materials of Jerzy Hamerski and websites related to 'Lejery') and sources retrieved, including interviews conducted in the 2023/2024 school year by the author with Jerzy Hamerski – the founder of 'Lejery'. Participant observation was also used – in the 2023/2024 school year, the author took part in community events of Primary School No. 83 in Poznań. The research was located in the qualitative research paradigm. From the very beginning of their activity, 'Lejerski' educators have been consistent with the concept of the 'new child', emphasizing at every step the postulate of learning about childhood and the child by understanding children's perception of the world. The aim of 'Lejerski' educators is not only to disseminate the construct of the 'new child', but also to educate adults about the needs, possibilities, and problems that concern young people.

Dane do korespondencji:

dr hab. Katarzyna Sadowska, prof. UAM

Wydział Studiów Edukacyjnych UAM w Poznaniu

mail: kawka@amu.edu.pl